

знизити можливості для легалізації злочинно отриманих грошей на банківських рахунках нефінансових установ.

Список літератури: 1. Тосунян Г.А., Викулин А.Ю. Противодействие легализации (отмыванию) денежных средств в финансово-кредитной системе // М., 2001. 2. Бекряшев А.К., Белозеров И.П., Бекряшева Н.С., Леонов И.В. Теневая экономика и экономическая преступность. Взято с веб-страницы «kiev-security.org.ua. Безопасность бизнеса. Теневая экономика и экономическая преступность». URL: http://kiev-security.org.ua/box/11/62_3.shtml. 3. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности // Монография. Х., 2002. 4. Селезнев М.А. Расследование преступлений, связанных с легализацией (отмыванием) денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем // Руководство для следователей. М., 1997. 5. Турчинов О.В. Тіньова економіка: закономірність, механізм функціонування, методи оцінки. К., 1996. 6. Rebscher E., Vahlenkamp W. Organisierte Kriminalität in der Bundesrepublik Deutschland, 1988. 7. Коттке К. «Грязные» деньги – что это такое?»: Справочник по налоговому законодательству в области «грязных» денег / Пер. с нем. М., 1998. 8. Gesetz über das Aufsprengen von Gewinnen aus schweren Straftaten. Веб-сайт Министерства юстиции Германии (Bundesministerium der Justiz). URL: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/gwg/inhalt.html>. 9. Інформація про роботу податкової міліції у Харківській області. Взято з веб-сторінки Державної податкової адміністрації у Харківській області. URL: <http://www.dpa.kharkov.ua/page1.php?topic=milic>.

Надійшла до редколегії 17.06.04

А.В. Новікова

ОСОБА, ЯКА ПІДЛЯГАЄ КРИМІНАЛЬНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Питання про суб'єкт фінансування тероризму має велике теоретичне та практичне і тісно пов'язане з проблемами суб'єкта злочину взагалі та суб'єкта тероризму зокрема.

Спірних моментів стосовно суб'єкта злочину, тобто особи, яка підлягає кримінальній відповідальності за вчинення злочину, торкалися у своїх працях такі вчені, як: Б.В. Волженкін, І.М. Даньшин, С.Г. Келіна, Н.Е. Крилова, Н.Ф. Кузнецова, А.В. Наумов, Б.С. Никифоров, А.В. Серебреннікова, Ф.М. Решетніков та інші. Спірні аспекти стосовно суб'єкта терористичної діяльності були предметом розгляду у наукових працях В.Ф. Антипенка, В.П. Ємельянова, В.С. Комісарова, В.В. Крутова, В.А. Ліпкана, М.В. Семикіна та інших вчених. Однак дискусія продовжується, цьому сприяє неоднаковість підходу до вирішення даного питання у законодавствах різних держав.

Хоча відповідно до кримінального законодавства більшості держав суб'єктом злочину може бути визнана лише фізична особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність (напр. ст. 18 КК України), в так званій англо-американській системі права та деяких інших країнах (Франція, КНР, Молдова) допускається кримінальна відповідальність також юридичних осіб. При цьому в ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. вказується, що кожна держава-учасник від-

повідно до принципу свого внутрішнього права вживає необхідних заходів для того, щоб притягнути юридичну особу, що знаходиться на її території або заснована за її законами, до відповідальності у випадку скоєння фізичною особою, яка є відповідальною за управління цією юридичною особою або контроль за нею, що виступає у своїй офіційній якості, злочину, вказаного в ст. 5 Конвенції. Така відповідальність згідно зі ст. 5 Конвенції може носити кримінальний, цивільний або адміністративний характер.

Безумовно, принцип особистої відповідальності не може включати відповідальність юридичної особи за вчинення її працівником злочину з використанням можливостей і повноважень даної юридичної особи. Однак, якою повинна бути відповідальність юридичної особи, чи не вступає визнання юридичної особи суб'єктом злочину у протиріччя з принципом особистої відповідальності і чи не дублює кримінальна відповідальність юридичної особи інші види відповідальності – ці питання є предметом жвавої дискусії у сучасний момент.

Разом з тим практика використання інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у тих державах, де цей інститут існує, свідчить про численні труднощі і досить малу ефективність.

Існують досить серйозні сумніви, – визначають Б.С. Никифоров та Ф.М. Решетніков, – стосовно реальності тих законів, яким піддаються корпорації у тих рідкісних випадках, коли порушені проти них кримінальні справи закінчуються судовим процесом і виникненням обвинувального вироку. Збитки від штрафу, накладеного на корпорацію, нерідко перекладаються нею або на первісних утримувачів акцій, які не мають ніякого відношення до зловживань ради директорів чи вищих службовців корпорації, або взагалі компенсуються тим, що «послуги», які надаються корпорацією, або товари, що постачаються нею, після сплати штрафу, сплачуються споживачами за більш високою ціною [2, с.54]. Н.Е. Кримов та А.В. Серебрянікова також зазначають: «Після введення в дію нового КК Франції було декілька випадків притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. В усіх випадках на юридичних осіб був накладений штраф... Зокрема з рішень не видно, чи встановив суд тих осіб, які реально вчинили злочинне діяння [3, с.130–131].

На ці складності, а відповідно недоцільність визнання юридичної особи суб'єктом злочину, вказували провідні юристи ще наприкінці XIX – початку XX століття. «Суб'єктом, – писав Л.С. Белогриць-Котляревський, – може бути тільки людина, як особа, обдарована відповідальною волею... Безсумнівно, що юридична особа, хоча й реальна установа, але суб'єкт фіктивний, воля якого є не воля його безпосередньо, а фізичних осіб, які її складають, та при тому не всіх, а тільки більшості та часто навіть уявного, що йде за воротилою» [4, с. 108–109].

Але якщо юридична особа не володіє особистою волею, то в неї немає й особистої провини, без якої не можливі кримінальна відповідальність та кримінальне покарання, а спроби виробити певні критерії визначення провини юридичної особи за допомогою розрахунку своєрідної «середньої» з провин співробітників позбуті реальних підстав. У зв'язку з цим С.В. По-

знишев робить абсолютно чіткий висновок: «Якщо настоювати на кримінальній відповідальності юридичної особи по мірі її провини, у такому разі постає питання, провину яких членів цієї особи визнати її провинною, чи тих, що більш винуваті і всім керували, або провину менш винуватих, які ставилися до злочину індивідуально. Якщо прийняти перше рішення, то менш винні несуть відповідальність більшу, ніж це необхідно, що порушує основні принципи карної діяльності. Якщо прийняти друге рішення – отримаємо протилежний результат» [5, с.52–53]. Але таке становище не відповідає притаманним кримінальному праву принципам особистої і винної відповідальності, оскільки «за колективною відповідальністю юридичної особи можуть критися істинні винуватці злочину» [6, с.82].

І ще одна важлива обставина, яка свідчить про неможливість визнання юридичної особи суб'єктом злочину – це неможливість застосування до неї характерних для кримінального закону мір покарання. М.С. Таганцев у зв'язку з цим питав: «Як посадити у тюрму, заслати на поселення або на каторгу акціонерне товариство, земство»? І саме тут і відповідав: «Отже, залишаються грошові стягнення, а також аналогічні зі смертельною стратою припинення, ліквідація корпорацій. ... Але це припинення не тотожно покаранню: з одного боку, ця міра може бути застосована, хоча б корпорацією й не було скоєно якого-небудь злочинного діяння, тільки внаслідок зміни обставин суспільного життя, а з другого боку, вчинення членами корпорації злочинного діяння, хоча би й тяжкого, не може виправдати закриття товариства, у тому разі, якщо його мета залишається корисною та необхідною для держави» [7, с.388–389].

Зараз, як демонструє закордонний досвід притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, покарання, що застосовуються до них, нічим не відрізняються від аналогічних санкцій адміністративного, фінансового або цивільно-правового характеру. Тому немає ніякої необхідності переважувати кримінальне законодавство якимись новими видами суб'єктів кримінальної відповідальності, а види відповідальності юридичних осіб – кримінальною відповідальністю. Юридична особа може нести відповідальність за злочини фізичних осіб, які входять до її складу, проте ця відповідальність не кримінальна, а якась інша – матеріальна, адміністративна, моральна тощо. Наявним прикладом тому може служити розділ VI Закону України «Про боротьбу з тероризмом», де встановлюється відповідальність за участь у терористичній діяльності. Так, згідно зі ст. 23 Закону, особи, винні в терористичній діяльності, притягаються до кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому законом, тоді як організація, відповідальна за вчинення терористичного акта і визначена за рішенням суду терористичною, згідно зі ст. 24 Закону підлягає ліквідації, а майно, що воно належало їй, конфіскується [8]. Тобто для прийняття стосовно організації таких суворих заходів зовсім не обов'язково визнавати її суб'єктом злочину, достатньо визнати її суб'єктом відповідальності за вчинений фізичними особами злочин та вжити ефективних заходів, не називаючи їх кримінальними покараннями. У зв'язку з цим слід погодитися з пропозицією М.В. Семикіна про те, що необхідно розрізнити суб'єкта злочину (особу, яка

підлягає кримінальній відповідальності) і суб'єкта відповідальності за вчинений злочин, де остання категорія включає в себе не тільки суб'єкта кримінальної відповідальності (суб'єкта злочину), але також і суб'єктів іншої відповідальності – юридичних та фізичних осіб які можуть нести матеріальну, адміністративну, моральну дисциплінарну відповідальність у зв'язку з вчиненим суб'єктом кримінальної відповідальності злочином [9, с.132–133].

Аналогічний підхід повинен бути і в тих випадках, коли фінансове сприяння терористам та їх організаціям надають представники державної влади. У публіцистичній літературі такого роду діяння називаються «державним спонсорством» тероризму, а в науковій літературі ця обставина породжує полеміку про суб'єкти такого роду терористичної діяльності і про можливість визначення держави суб'єктом злочину. Так, В.Ф. Антипенко стверджує, що «суб'єктом міжнародних злочинів як юридичної патології є, передусім, держави, а також фізичні особи, які виступають від їх імені і конкретно вчиняють ці злочини [10, с.434]. Але тут також, як і у випадку визначення суб'єктом злочину юридичної особи, йде зміщення понять суб'єкта злочину та суб'єкта відповідальності за вчинений злочин. Суб'єктами злочину і в даному випадку можуть бути лише фізичні особи. Держава може виступати суб'єктом відповідальності за вчинені цими особами злочини, але відповідальності не кримінально-правової, а міжнародно-правової [9, с.134].

Таким чином, фінансування тероризму може здійснюватися безпосередньо фізичними особами, а такою за допомогою застосування ними юридичних осіб та державних структур. При цьому кримінальній відповідальності повинна підлягати лише фізична особа. Юридична особа у зв'язку з вчиненим суб'єктом кримінальної відповідальності злочином може нести адміністративну, матеріальну, моральну відповідальність, а держава – міжнародно-правову відповідальність.

Список літератури: 1. Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма. Принята резолюцией 54/109 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1999 года // www.un.org/russian/document/convents/terfin.htm/. 2. Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право. М., 1990. 3. Крылова Н.Е. Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии): Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М., 1998. 4. Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права. Общая и Особенная части. Киев; Петербург; Харьков, 1903. 5. Познышев С.В. Учебник уголовного права. I. Общая часть. М., 1923. 6. Кузнецова Н.Ф. Цели и механизм реформы уголовного кодекса // Государство и право. 1992. №6. 7. Таганцев Н.С. Лекции по уголовному праву. Часть Общая. Вып. II. СПб., 1888. 8. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV// Відомості Верховної Ради України. 2003. №25. Ст. 180. 9. Семікін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження/ За заг. ред. проф. В.П. Ємельянова. Х., 2003. 10. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы. К., 2002.

Надійшла до редакції 21.06.04